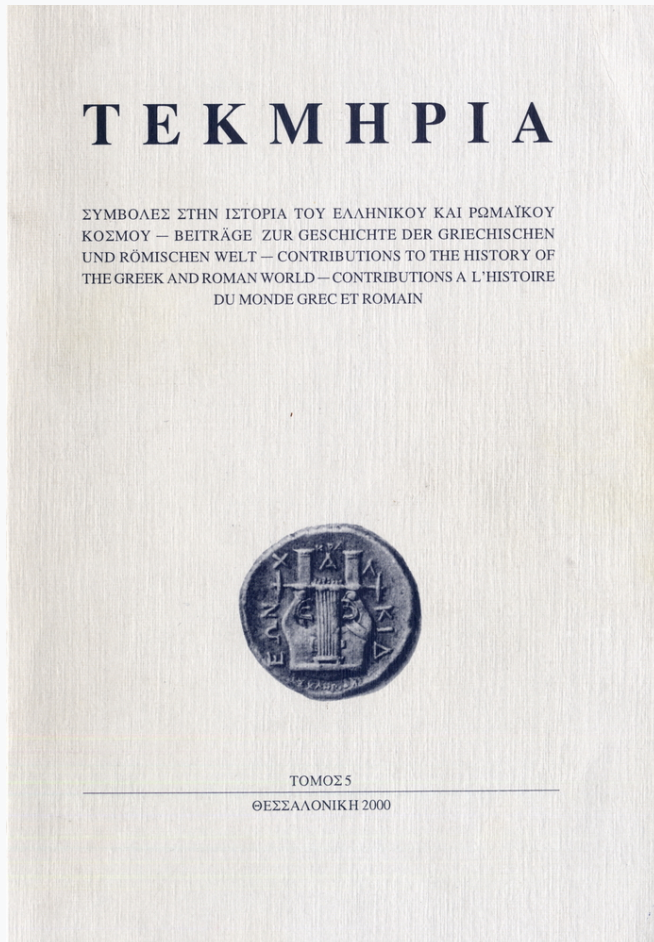

Tekmeria

Vol 5 (2000)

Νέα ἐπιτύμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τῆ Βέρροια

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Λ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΗ

doi: [10.12681/tekmeria.202](https://doi.org/10.12681/tekmeria.202)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ., & ΣΤΕΦΑΝΗ Λ. Δ. (2000). Νέα ἐπιτύμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τῆ Βέρροια. *Tekmeria*, 5, 87–107. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.202>

ΝΕΑ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΟΝΟΜΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ

Ἀνάμεσα στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ιδιαίτερη θέση κατέχει ἓνα σύνολο δέκα ἐννέα ἐνεπίγραφων ταφικῶν μνημείων (βωμοί καί στήλες τοῦ 2ου καί 3ου αἰ. μ.Χ.)¹ πού προέρχονται ἀπό τίς τελευταῖες κατοικίες τῶν πρωταγωνιστῶν τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγῶνων οἱ ὅποιοι διεξήχθησαν στήν πόλη κατά τήν ἀρχαιότητα. Οἱ ἀγῶνες αὐτοί τελοῦνταν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. στό πλαίσιο τῶν ἐορτῶν τῆς αὐτοκρατορικήσ λατρείας τόσο τῆς πόλης ὅσο καί τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων πού εἶχε τήν ἔδρα του στή Βέροια².

Πρόσφατα ὁ ἀριθμός τῶν μονομαχικῶν μνημείων τῆς πόλης ἀυξήθηκε αἰσθητά χάρη στήν εὐρεση ἕξι ἀκόμη μνημείων. Ἀπό αὐτά ἡ στήλη ἀρ. 6 ἀποτελεῖ προῖόν παράδοσης ἀπό ἰδιώτη ὁ ὁποῖος τήν περισυνέλεξε σέ περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ κοιμητηρίου τῆς πόλης (Ο.Τ. 269 - 271), ἐνῶ τά ὑπόλοιπα βρέθηκαν μαζί τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1996 στό οἰκόπεδο Ἐμ. Κωτούλα (Ο.Τ. 304) ἐπί τῆς ὁδοῦ Πλουτάρχου κατά τίς ἐργασίες διάνοιξης θεμελίων³. Τό οἰκόπεδο βρίσκεται στήν περιοχὴ τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας πόλης, ὅπου ἔχουν ἀνασκαφῆ κατά καιρούς τάφοι τῶν ἐλληνιστικῶν καί ρωμαϊκῶν χρόνων⁴. Τά μνημεῖα τοῦ

---

1. Τίς ἐπιγραφές αὐτές (ἀλλά καί ἄλλα ἀνεπίγραφα μνημεῖα σχετιζόμενα μέ μονομάχους) πραγματεύεται ἡ Β. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ στό ἄρθρο της "Μονομαχικά μνημεῖα στό Μουσεῖο τῆς Βέροιας", *Ἀμητός. Τιμητικός τόμος γιά τόν καθ. Μ. Ἀνδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, τόμος Α' 33 - 57 (στό ἐξῆς Μονομαχικά μνημεῖα), ἀναδημοσιεύουν δέ τελευταῖα οἱ Λ. Γουναροπούλου - Μ. Χατζόπουλος, *Ἐπιγραφές Κάτω Μακεδονίας*. Τόμος Α'. *Ἐπιγραφές Βέροιας*, Ἀθήνα 1998 ἀρρ. 374 - 390 καί 495, 497 (στό ἐξῆς ΕΚΜ Ι). - Εὐχαριστοῦμε θερμά τήν καθ. Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου πού εἶχε τήν καλοσύνη νά διαβάσει τό χειρόγραφο καί νά προτείνει βελτιώσεις. Ἐξυπακούεται ὅτι τά τυχόν σφάλματα πού ἀπέμειναν βαρύνουν τούς συγγραφείς.

2. Γιά τούς ἀγῶνες αὐτούς βλ. Α.Τατάκι, *Beroea. Prosopography and Society* (Μελετήματα 8), Athens 1988, 482 κέξ.

3. Βλ. ΑΔ 1996 Χρονικά (ὑπό δημοσίευση).

4. Γιά τό βορειοανατολικό νεκροταφεῖο τῆς πόλης στήν περιοχὴ τῆς βόρειας πύλης πού ἐκτεινόταν στά οἰκοδομικά τετράγωνα Ο.Τ. 303 ἕως 307 βλ. L. Brocas - Deflassieux,

οικοπέδου Κωτούλα ώστόσο δέν μποροῦν νά συνδεθοῦν μέ συγκεκριμένους τάφους, ἐφόσον κατά τή σωστική ἀνασκαφή δέν ἐντοπίστηκε κανένας. Ἀντίθετα τρία ἀπό αὐτά βρέθηκαν συγκεντρωμένα σέ ὄρυγμα στό ΒΑ τμήμα τοῦ οικοπέδου καί τά ὑπόλοιπα σέ ἄλλο ὄρυγμα ἔξι μέτρα δυτικότερα. Ἡ εὕρεσή τους σέ δύο ὄρυγματα ὑποδηλώνει ὅτι ὁ χώρος, πού ἀρχικά ἀποτελοῦσε ἕνα φυσικό πρᾶνές, εἶχε ἀναμοχλευθεῖ καί διαταραχθεῖ κατά τό παρελθόν. Ἡ πληροφορία μάλιστα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ οικοπέδου ὅτι περὶ τό 1940 ἔγινε στό οἰκόπεδο μεγάλης ἔκτασης ἰσοπέδωση ὁδηγεῖ δικαιολογημένα στό συμπέρασμα ὅτι ἡ καταστροφή τῶν τάφων στίς ὁποῖες ἦταν τοποθετημένες οἱ ἐπιγραφές θά πρέπει νά ἔγινε τήν ἐποχή αὐτή καί ὅτι στή συνέχεια θάφτηκαν ἐκ νέου στό οἰκόπεδο ὅπου καί βρέθηκαν.

1. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἀρχιμήδη.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. ΜΒ 900. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο πού ὀρίζεται ἀπό παραστάδες χωρίς πλαστικά ἀποδοσμένα ἐπίκρανα καί ἐπιστέφεται ἀπό ἐγγεγραμένο ἀέτωμα μέ πλάγια ἀκρωτήρια. Στό κέντρο του τυμπάνου τοῦ ἀετώματος ὑπάρχει ρόδακας ὁ ὁποῖος πλαισιώνεται ἀπό σειρές “μηνίσκων”. Τό κάτω μέρος τῆς πλάκας πού εἶναι ἀργό παρουσιάζει ἴχνη ξοῖδας. Εἰκονίζεται μετωπικά ἀγένειος μονομάχος “σέ δόξα”⁵. Φορᾶ ζώνη (balteus), πού τυλίγεται τρεῖς φορές γύρω ἀπό τή μέση του, καί περισκελίδα (subligaculum). Τό δεξιό χέρι πού εἶναι λυγισμένο στόν ἀγκώνα κρατᾶ κλαδί φοῖνικα (σπάδικα) καί καλύπτεται ἀπό προστατευτική ἐπένδυση μέ τή μορφή περιελισσόμενων ἱμάντων⁶. Τό στήθος προστατεύεται ἀπό καμπυλόγραμμο προστήθιο τό ὁποῖο πιθανότατα εἶναι κατασκευασμένο ἀπό δέσμα⁷. Τό ἀριστερό χέρι τοῦ μονομάχου ἀκουμπά-

⁵ Ἀρχαία Βέροια, Βέροια 1999, 52 καί Λ. Στεφανή, “Τό ὀδικό σύστημα τῆς ρωμαϊκῆς Βέροιας. Κατασκευαστικά στοιχεῖα καί ρυμοτομική ὀργάνωση” στά Πρακτικά “Ἐπικοινωνίες καί μεταφορές στήν προβιομηχανική περίοδο”, Συμπόσιο ΕΤΒΑ (Μονεμβασιά 24-26 Ἰουλίου 1998, ὑπό δημοσίευση).

⁶ Γιά τόν τύπο αὐτό τῶν μονομαχικῶν στηλῶν βλ. L. Robert, *Les Gladiateurs dans l’Orient Grec* (στό ἔξῃς *Les Gladiateurs*), Paris 1940 (ἀνατύπωση Amsterdam 1971) 47, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τήν ἔκφραση *les gladiateurs dans sa gloire*.

⁷ Γιά παράλληλα ἀπό τή Βέροια βλ. λ.χ. τήν ἐπιτύμβια στήλη ΜΒ Α 655 (=ΕΚΜΙ 497).

⁸ Γιά τά προστήθια πού ἔδεναν συνήθως κάτω ἀπό τίς μασχάλες ἢ πίσω ἀπό τοὺς ὤμους βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 72 (μέ παραπομπές σέ φωτογραφίες)· προστήθιο ἐνδὲ-

ειστά δπλα πού αποδίδονται πλάι του πολύ συνοπτικά. Πρόκειται για ὀρθογώνια ἀσπίδα (scutum) μέ ὀμφαλό καί κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στήν ἀριστερή ἄνετη κνήμη φοράει περικνημίδα (ocrea) καί πιθανόν ὑπόδημα, ἐνώ τό δεξί στάσιμο σκέλος πού αποδίδεται μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο φέρει ταινίες πάνω ἀπό τό γόνατο καί στόν ἀστράγαλο, ἀποδοσμένες γραπτά⁸. Τό πρόσωπο τῆς μορφῆς εἶναι ὠοειδές, τά μαλλιά πέφτουν στό μέτωπο καί στά πλαίνα τοῦ κεφαλιοῦ καλύπτοντας καί τά αὐτιά. Οἱ πλόκαμοι ἀποδίδονται μέ πικνές, κάθετες ἐγχαράξεις. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡπροσπάθεια γιά ρεαλιστική ἀπεικόνιση τῶν φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἡ γαμψή μύτη του. Ἡ ἴρις τῶν ματιῶν δηλώνεται γραπτά. Σέ πολλά τμήματα τῆς στήλης ὅπως στά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, στό ἀέτωμα, στό προστήθιο, στήν κνημίδα, καί στίς ταινίες τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ σώζεται κόκκινο χρώμα. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0, 60 μ., πλάτος 0, 42 μ. καί πάχος 0, 065 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 015 μ.· διάστιχα 0, 001 - 0, 002 μ. Εἰκ. 1.

β' μισό τοῦ 2ου μ.Χ.⁹

Ἀρχιμήδης
ἐνθάδε κίμε.
Οὐκ ἤμην κέ
4 ἐγενόμην,
οὐκ εἰμί κέ οὐ
μέλι μοι. Χ ε̄
ρε παροδίτα

Ἡ πιό ἐνδιαφέρουσα πλευρά τῆς στήλης πού στήθηκε στό μνήμα τοῦ μονομάχου Ἀρχιμήδη εἶναι ἀναμφίβολα τό ἐπικούρειας ἀντίληψης ἀπόφθεγμα *οὐκ ἤμην καί ἐγενόμην οὐκ εἰμί καί οὐ μέλει μοι* (λατινικά non fui, fui, non sum, non curo) πού σώζει καί τό ὅποιο ἀπαντᾷ, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη

χεται νά ἀπεικονίζεται κατά τήν Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", 37 καί στή στήλη ἀρ. Β1 πιν. 5, 3 (ἀρ. εὐρ. ΜΒ Λ 453).

8. Γιά ἀνάλογα εἰκονογραφικά χαρακτηριστικά σέ μονομαχικά μνημεία βλ. λ.χ. Robert, *Les Gladiateurs*, 69 καί ἰδιαίτερα ἀρ. 153 (πίν. XXI) καί γιά τή Βέρροια τή στήλη τοῦ Μαρίσκου, Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", Α. 2 (πίν. 4. 2) = ΕΚΜΙ 384.

9. Στή χρονολόγηση αὐτή οδηγοῦν ἡ φροντισμένη ἀκόμη γραφή καί τό μνηοειδές σχῆμα ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν γραμμάτων ὅπως τοῦ ἔψιλον, τοῦ σῖγμα καί τοῦ μεῖ (σύγκρινε μέ τά γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν ΕΚΜΙ 49 τοῦ 181 μ.Χ. καί ΕΚΜΙ 375).

φορά στίς ἐπιγραφές ὄχι μόνο τῆς Βέροιας ἀλλὰ καί τῆς Μακεδονίας. Τό ἀπόφθεγμα αὐτό (αὐτούσιο ἢ μέ παραλλαγές) εἶναι γνωστό ἀπό ἱκανό ἀριθμό ἐλληνικῶν καί λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἄλλων περιοχῶν τόσο τοῦ ἀνατολικοῦ ὅσο καί τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας¹⁰. Τήν ἴδια (ἐλληνική) ἐκδοχή συναντοῦμε λ.χ. σέ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης¹¹, τῆς Πτολεμαίδος (Κυρηναϊκή)¹² τῆς Ἀφροδισιάδας¹³ καί τῶν Ἀδριανῶν τῆς Πισιδίας¹⁴. "Ὅτι ὁ νεκρός τῆς νέας ἐπιγραφῆς δέν ἦταν ὁ μόνος μονομάχος πού υἰοθετοῦσε παρόμοιες ἀντιλήψεις γιά τή μεταθανάτια ζωή συνάγεται λ.χ. ἀπό τό ἐπιτύμβιο μνημεῖο ἑνός ρητιάρου ὀνόματι Πίννα πού βρέθηκε στήν Ἀμάστριδα τοῦ Πόντου, ὅπου διαβάζουμε τήν παραλλαγμένη ἐκδοχή τοῦ ἀποφθέγματος οὐκ ἦμην, οὐκ ἦδειν, ἐγενόμην, οὐκ οἶδα, οὐκ εἰμί, οὐ μέλει μοι¹⁵. "Ἄλλωστε, ὅπως ἔχουν ἐπισημάνει παλαιότεροι ἐρευνητές στηριζόμενοι σέ ἐπιγραφές αὐτοῦ τοῦ εἴδους, παρόμοιες ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις ἦταν διαδεδομένες ἰδιαίτερα σέ ὀρισμένες κατηγορίες ἀνθρώπων πού ζοῦσαν καθημερινά ὑπό ἀσταθεῖς συνθήκες, ὅπως οἱ μονομάχοι, οἱ στρατιῶτες καί οἱ ναυτικοί¹⁶.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό (ἀμάρτυρο στή Μακεδονία γνωστό ὁμως ἀπό ἀλλοῦ¹⁷) ὄνομα Ἀρχιμήδης τοῦτο παραδίδεται, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων. "Ἄν πράγματι ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος παραπέμπει στόν μεγάλο μαθηματικό τῆς ἀρχαιότητος, εἶναι δελεαστική ἢ ὑπόθεση μήπως ὁ μονομάχος πῆρε τό ὄνομα αὐτό λόγω τῆς ἐπινοητικότητός του¹⁸.

10. Γιά παραδείγματα καί βιβλιογραφία βλ. ἐνδεικτικά F. Cumont, "Non fui, fui, non sum", *Musée belge* 32, 1928, 73-85, L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95 καί G. H. R. Horsley, *New Documents Illustrating Early Christianity*, Macquarie 1987, 43.

11. Βλ. *IGUR* 1397 (αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς) ὅπου ἐπισημαίνονται παραλλαγές τοῦ ἀποφθέγματος σέ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Ρώμης.

12. Βλ. D. Robinson, "Inscriptions from Cyrenaica", *AJA* 17 (1913) 185 ἀρ. 77 καί corrigenda σ. 505.

13. Βλ. *MAMA* VIII 353 (κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ. λόγω τῆς παρουσίας στήν ἐπιγραφή Ἀθηναίων), πρβλ. L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95.

14. Βλ. G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia. Part 1", *Anat. Studies* 9 (1957) ἀρ. 75 γραμμμένο πάνω σέ σαρκοφάγο, πρβλ. *Bull. épigr.* 1961, 739· τό ἴδιο ἀπόφθεγμα εἶναι πιθανό ὅτι ὑπῆρχε γραμμμένο σέ μία σαρκοφάγο τῆς Πέργης (μετά τό 212 μ.Χ.) σύμφωνα μέ τή διόρθωση τῶν Robert, *Bull. épigr.* 1950, 204 σελ. 207.

15. Robert, *Les Gladiateurs*, 129, ἀρ. 76.

16. Βλ. F. Cumont, *ὁ. π.*, 74.

17. Τό ὄνομα παραδίδεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Χίου καί τῆς Μήλου (βλ. *LGPNI*)· τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPNI*)· τῆς Πελλήνης, τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ἐπιδάμνου, τῆς Κέρκυρας καί τῶν Συρακουσῶν (βλ. *LGPNI* A).

18. "Ὅτι οἱ ἀνθρώποι τῆς ἀρένας ἐπαιρναν ὀνόματα πού παρέπεμπαν στήν ἐπινοητι-

Ἡ ἔκφραση *χαῖρε παροδεῖτα* (μέ παραλλαγές) εἶναι συνήθης στίς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς πόλης συμπεριλαμβανομένων καί ἐκείνων τῶν μονομάχων¹⁹.

2. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ποδήνεμου.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη ἀποκεκρουσμένη στήν ἄνω δεξιά γωνία της. Φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἄρ. εὐρ. MB 901. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται, ὅπως στήν προηγούμενη στήλη, μέσα σέ ναῖσκο πού ὀρίζεται ἀπό παραστάδες καί ἐπιστέφεται ἀπό ἀέτωμα στό τύμπανο τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν σειρές “μηνίσκων”. Πρόκειται γιά σκηνή “νεκροδεῖπνου”, προσφιλέσ θέμα στίς ἐπιτύμβιες στήλες μονομάχων τῆς Μακεδονίας καί ἄλλων περιοχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας²⁰. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακλιμένος μέ τό ἀριστερό χέρι λυγισμένο νά ἀκουμπάει σέ μαξιλάρι, φοράει δέ χειριδωτό χιτώνα καί ἱμάτιο, τοῦ ὁποῖου οἱ πτυχώσεις δηλώνονται μέ χαμηλό ἀνάγλυφο καί ἐγχαράξεις. Τό ἱμάτιο καλύπτει τό ἀριστερό χέρι, τόν ὦμο, τήν ἡβική χώρα καί τά πόδια. Τό δεξί χέρι ἀναπαύεται πάνω στό ἀντίστοιχο πόδι καί κρατάει ἀναδιπλωμένο στεφάνι²¹. Ὁ νεκρός ἀποδίδεται μέ στρογγυλό πρόσωπο, ἀδρά χαρακτηριστικά καί πυκνά φουντωτά μαλλιά, πού σταματοῦν πάνω ἀπό τά αὐτιά. Ἡ κλίση στήν ὁποία εἶναι ξαπλωμένος διαμορφώνεται ἀπό λεπτό ἐπίπεδο τμήμα, ἐρεισίνωτο καί τορνευτά πόδια²². Ἐνδιαφέ-

---

κότητά τους προκύπτει λ.χ. ἀπό τό ὄνομα Ἀρκοπλάνης (αὐτός πού ἐξαπατᾷ τίς ἀρκοῦδες) ἑνός θηριομάχου σέ ἐπιγραφή τῆς Μιλήτου βλ. *SEG* 35 (1985) 1141, πρβλ. L. Robert, *Hellenica* V, 87 κέξ. σχετικά μέ τό ὄνομα.

19. Βλ. λ.χ. *EKM* I 354, 357 καί 359. Ἡ ἴδια ἔκφραση ἀπαντᾷ καί παρακάτω στίς στήλες ὑπ. ἄρ. 4 καί 6, ἐνώ στήν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ μονομάχου Ἀλεξάνδρου *EKM* I 386 συναντοῦμε τήν ἔκφραση *χαίροις, ὦ παροδεῖτα*.

20. Γιά τή Βέροια βλ. Ἀλλαμανή - Σουρή, “Μονομαχικά μνημεία”, 34 κέξ. γιά τή Θεσσαλονίκη βλ. Γ. Βελένη - Π. Ἀδάμ Βελένη, “Ρωμαϊκό θέατρο στή Θεσσαλονίκη”, *AEMO* 3 (1989) 256 ἄρ. 14 καί τό (ἀδημοσίευτο) ἀνάγλυφο πού φυλάσσεται στό Μουσείο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ μέ ἄρ. εὐρετηρίου BE 175. Γιά παράσταση “νεκροδεῖπνου” σέ μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν, ὅπως λ.χ. τῆς Μ. Ἀσίας βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί E. Pfühl - H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Mainz a. Rhein 1979 II, 306. Γιά τά “νεκροδεῖπνα” στήν εἰκονογραφία τῆς Βέροιας γενικά βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, *Μακεδονικοί βωμοί. Τμητικοί καί ταφικοί βωμοί αὐτοκρατορικῶν χρόνων στή Θεσσαλονίκη καί τή Βέροια*, ἀδημ. Διδ. διατριβῆς Θεσσαλονίκη 1996, 86 - 92.

21. Γιά τά στεφάνια πού κρατοῦν οἱ ἀνακλιμένοι μορφές σέ σκηνές “νεκροδεῖπνου” βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1749, 1750 καί ἰδιαιτερα 1801 (ἀναδιπλωμένο στεφάνι).

22. Βλ. σχετικά G. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London 1966, 103 κέξ.

ρον είναι τό γραπτό μοτίβο διακόσμησης του μαξιλαριού, όπου ακουμπάει ο μονομάχος και τό όποιο αποτελείται από διάστικτους ρόμβους. Μπροστά από τήν κλίνη αποδίδεται τριποδική τράπεζα μέ καρπούς²³. Πίσω από τόν μονομάχο και στό έπάνω τμήμα του όρθογώνιου πεδίου στό όποιο αναπτύσσεται ή παράσταση ύπάρχει ανάγλυφη ταινία. Αυτή θά πρέπει νά αποτελεί στοιχείο του παραπετάσματος πού συχνά αποδιδόταν ανάγλυφα ή γραπτά γιά τή δημιουργία έντύπωσης ήμιυπαιθριου χώρου²⁴. Κάτω από τήν κλίνη διακρίνεται τμήμα του σεντονιού μέ τό όποιο ήταν καλυμμένη²⁵. Άπέναντι από τή μορφή του νεκρού στήν άριστερή πλευρά της παράστασης εικονίζεται μικρή, γυμνή, φτερωτή μορφή άγοριου σέ βάθρο πού αποδίδει τόν Θάνατο μέ τή μορφή του Ύπνου Έρωτα²⁶. Τό δεξιό χέρι πού είναι τεντωμένο προς τά κάτω κρατά άγγείο, ένω τό άριστερό είναι διπλωμένο στό σώμα κάτω από τό στήθος. Στο δεξιό άκρο της στήλης, πίσω από τόν μονομάχο αλλά έκτός του πεδίου διακρίνεται έγχάρακτα αποδοσμένος στείλεός όπλου μέ σαυρωτήρα. Άν και δέν έχει σωθεί ή κεφαλή του, έντούτοις μέ βάση τά ως τώρα γνωστά παράλληλα της μονομαχικής εικονογραφίας μπορεί βάσιμα νά ύποστηριχθεί ότι πρόκειται γιά τρίαίνα και ότι συνεπώς ό νεκρός ήταν ρητιάριος (βλ. επίσης ύπόμνημα έπιγραφής)²⁷. Ίχνη κόκκινου χρώματος έχουν διατηρηθεί στα γράμματα της έπιγραφής. Διαστάσεις μνημείου: ύψος 0,56 μ. πλάτος, 0,35 μ. και πάχος 0,07 μ. Ύψος γραμμάτων 0,02 - 0,03 μ. διάστιχα 0,015 - 0,02 μ. Εικ. άρ. 2.

23. Γιά τή μορφή του τριποδικού τραπεζιού βλ. J. M. Dentzer, *Le motif du banquet couché dans la proche orient et le monde grec du VIIe siècle au IVe siècle avant J. C.* (BEFAR 246), Rome 1982, 516-524 και E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1660-1, 1748, 1801.

24. Βλ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1429, 1647-8, 1656, 1868-9, 1898-9. Γιά τό στοιχείο του παραπετάσματος σέ ανάγλυφα της Βέροιας βλ. Ί. Τουράτσογλου, "Πατερίνος Άντιγόνο, ήρωας. Ύστεροελληνιστική στήλη από τή Βέροια", *Κέρονος. Τιμητική προσφορά στόν Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972 153 και Π. Άδάμ - Βελένη, *δ. π.*, 87.

25. "Όπως λ.χ. συμβαίνει στή σκηνή μέ "νεκρόδειπνο" της μονομαχικής στήλης *EKM I 377* (βλ. εικόνα 377 α). Γιά άπόδοση του σεντονιού της κλίνης σέ άλλα "νεκρόδειπνα" βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1916.

26. Γιά παραδείγματα παράστασης θανάτου μέ έρωτα σέ άλλα μνημεία της Βέροιας βλ. τους πίνακες των έπιγραφών *EKMI 228, 239* και 251. Στη ταφική τέχνη της έποχής ό έρωτας (συνήθως κοιμώμενος) χρησιμοποιείται ως άλληγορική παράσταση του θανάτου (έννοουμένου ως αιώνιου ύπνου) βλ. σχετικά Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου - Έμ. Βουτυρά, *Κατάλογος Γλυπτών του Άρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, άρ. 131 (συντάκτρια λήμματος Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου).

27. Σύγκρινε λ.χ. παρόμοια άπόδοση του κάτω τμήματος της τρίαίνας του ρητιαρίου Φλαμμεάτη στή στήλη *EKMI 388* και εκείνης του ρητιαρίου Πεκουλάρη στή στήλη *EKM I 495* (άπό τό Μακροχώρι). Γιά τίς τρίαίνες των ρητιαρίων γενικά βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 66-7 και άρ. 46 (πίν. XIII) και 242 (πίν. V).

3ος αι. μ.Χ.²⁸

Βασιλική Ποδηνέμω τῷ
καὶ Ἀσκληπιόδωτῳ ἐκ τῶν
ἐκίνου μνείας χάριν Δ

Συμπλήματα : στ. 1 NE · στ. 3 MNE .

Τό ὄνομα Ποδήνεμος, πού παραδίδεται ἀκέραιο γιά πρώτη φορά ²⁹, ἀνήκει στήν κατηγορία ἐκείνη τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀνομάτων τῶν μονομάχων τά ὁποῖα προβάλλουν φυσικά τους προσόντα καί συγκεκριμένα τήν ταχύτητα (πρβλ. λ.χ. τά γνωστά ἀπό ἄλλες ἐπιγραφές ὀνόματα μονομάχων Ἀνέμιον, Ζέφυρος, Ὠκίς, Καλλίδρομος ³⁰). Τέτοια ὀνόματα ὅπως καί ἐκεῖνα πού δείχνουν τήν εὐκινησία ἦταν συνηθισμένα ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν ρητταριῶν πού ἔπρεπε νά εἶναι ταχεῖς καί εὐέλικτοι γιά νά ἀποφεύγουν τούς βαριά ὀπλισμένους ἀντιπάλους ³¹, παρατήρηση πού ἐπιβεβαιώνει ἡ περίπτωση τοῦ Ποδήνεμου, ἐφόσον ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση (βλ. λήμμα) ἐπρόκειτο κατά πάσα πιθανότητα γιά ρητταριό. Ἀμάρτυρο τόσο μεταξύ τῶν μονομάχων ὅσο καί στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας εἶναι τό ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος ³² πού ἔφερε ὁ νεκρός καί τό ὁποῖο, ἐφόσον τό Ποδήνεμος εἶναι τό ἐπαγγελματικό του, θά πρέπει νά ἦταν τό ὄνομα πού ἔφερε πρίν γίνει μονομάχος, ἐνῶ γιά πρώτη φορά μαρτυρεῖται ἐπίσης στή Βέροια καί τό ὄνομα Βασιλική τῆς συντρόφου του. Τό πρῶτο εἶναι θεοφόρο ὄνομα, κατηγορία ἰδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ τῶν Μακεδόνων τήν ἐποχή αὐτή ³³. Τό δεύτερο

28. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τό τρισκελές σῆγμα, τό μικρό δμικρον καί τό ὦμέγα), ἀλλά καί ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παρουσιάζουν ὁμοιότητα μέ τά γράμματα τῆς επιτύμβιας στήλης τοῦ μονομάχου Νεικηφόρου (βλ. *EKMI*, 381 τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

29. Τό ὄνομα σώζεται ἀποσπασματικά στήν ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας Th. Reinach, *Inscriptions d' Aphrodisias*, *REG* 19 (1906) 289 ἀρ. 190 ὅπου ὁ πρῶτος ἐκδότης τό συμπληρώνει ὀρθά (ἀντίθετα οἱ Robert, *Les Gladiateurs* 162 καί C. Roueché, *Performers and partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods* [*JRS Monographs* 6], London 1993, 65 ἀρ. 16 δέν ἀκολουθοῦν τή συμπλήρωση).

30. Robert, *Les Gladiateurs*, 300.

31. Γιά τά ὀνόματα τῶν ρητταριῶν βλ. τελευταῖα M. Carter, "A Doctor Secutorum and the Retiarius Draukos from Corinth", *ZPE* 126 (1999) 268 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

32. Τό ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος δέν μαρτυρεῖται στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας εἶναι ὅμως γνωστό ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων, ὅπως λ.χ. τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN* II).

33. Βλ. λ.χ. M. B. Hatzopoulos - L. D. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, Athènes 1996 II, indices γιά τίς περιοχές τοῦ Ἀνθεμοῦντα καί τῶν Καλινδοίων.

ἀνήκει στή σπανιότερη κατηγορία ὀνομάτων πού παράγονται ἀπό ὀνόματα ἀξιωματῶν ἢ τίτλων, δέν παραδίδεται στή Μακεδονία, ἡ χρήση του ὅμως τεκμηριώνεται ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων περιοχῶν³⁴. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκείνου*, γνωστή ἀπό ἄλλες ἐπιτύμβιες στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας³⁵, δηλώνει ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ ἔξοδα τοῦ νεκροῦ μονομάχου.

3. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Μάρωνος.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη μέ παράσταση νεκρόδειπνου ἀποκεκρουσμένη στίς δύο πάνω γωνίες τῆς. Φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. MB 902. Ὅπως στήν προηγούμενη στήλη, ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο ἀποτελούμενο ἀπό ἐγγεγραμμένο ἀέτωμα (μέ σειρές μηνίσκων στό τύμπανο) καί παραστάδες, πού ὡστόσο ἔχουν σωθεῖ ἀποσπασματικά. Τό πεδίο πού δημιουργεῖται σέ σχέση μέ τό πλαίσιο ἔχει πολύ μικρό βάθος καί ἡ παράσταση χαρακτηρίζεται ἀπό χαμηλή ἀναγλυφικότητα καί ἀδρῆ ἀπόδοση. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακλιμένος σέ κλίνη. Στήριζεται στό ἀριστερό του χέρι μέ τό ὁποῖο κρατᾶ μπροστά στό στήθος του σκύφο³⁶. Τό δεξιό χέρι ἀναπαύεται πάνω στό σῶμα καί πέφτει χαλαρά ἐμπρός κρατώντας ἀναδιπλωμένο στεφάνι. Φοράει χιτῶνα καί ἱμάτιο τό ὁποῖο καλύπτει τόν ἀριστερό ὦμο, τό χέρι, τήν ἡβική χώρα καί τά πόδια. Κοντά φουντωτά μαλλιά περιβάλλουν τό στρογγυλό πρόσωπο τοῦ μονομάχου ἀφήνοντας ἀκάλυπτα τά αὐτιά. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα μέ καρπούς. Στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης, πίσω ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ, ὠοειδῆς ὀμφαλωτή ἀσπίδα³⁷ καί στρογγυλό κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στό ἀριστερό ἄκρο τῆς παράστασης, ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό μονομάχο, παριστάνεται γυναικεία μορφή καθισμένη σέ κάθισμα μέ ἐρεισίνωτο. Φορᾶ χι-

34. Τό ὄνομα μαρτυρεῖται λ.χ. σέ ἐπιγραφή τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPNI*) καί τῆς Νικομήδειας στή Βιθυνία (βλ. *TAMIV* 1, 352: Αὐρ. Βασιλική). Τό ἀρσενικό Βασιλικός παραδίδεται π.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Θάσου καί τῆς Ἀθήνας βλ. *LGPNI* καί Π ἀντίστοιχα.

35. Βλ. λ.χ. *EKMI* 384, 386, 387 · *IG X* 2 1, 303, 362 (Θεσσαλονίκη) · *IG X* 2. 2, 83 (Ἡράκλεια Λυγκηστίδα) καί 240 (Πελαγονία). Τήν ἴδια ἔκφραση συναντοῦμε καί στήν ἐπόμενη στήλη.

36. Γιά τόν συμβολισμό τοῦ σκύφου στά ρωμαϊκά ταφικά “νεκρόδειπνα” βλ. F. Cumont, *Recherches sur la symbolisme funéraire des Romains*, Paris 1966, 417.

37. Γιά αὐτόν τόν (ἄχι καί τόσο συνηθισμένο) τύπο ἀσπίδας στίς ἐπιτύμβιες στήλες τῶν μονομάχων βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρεῖ, “Μονομαχικά μνημεῖα”, 46, ἀρ. Γ 6 (πίν. 6. 3).

τώνα καί ἱμάτιο “ὑπὲρ τήν κεφαλὴν”³⁸. Διαστάσεις μνημείου : ὕψος 0, 56 μ., πλάτος 0, 35 μ. καί πάχος 0, 07 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 012 0, 015 μ. · διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 3.

3ος αἰ. μ.Χ.³⁹

*Αὐγούστα Μάρωνι τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ
ἐκ τῶν ἐκείνου μνείας χάριν*

Στ. 1 Μετά τὸ ρό τῆς λέξης Μάρων φαίνονται σβησμένα τὰ ἱχνη κάτω ὀριζώντας κεραίας πού ἀνῆκε μᾶλλον στό γωνιώδες ὠμέγα τὸ ὁποῖο ὁ χαρακτῆς ἀπέδωσε τελικά ὡς συμπίλημα μέ τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα νεῖ. Συμπίληματα : στ. 3 ΩΝΕ καί ΜΝΕ.

Τὸ ὄνομα Μάρων μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορά μεταξὺ μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστό ἀπὸ ἄλλοῦ⁴⁰. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ὄνομα Αὐγούστα πού φέρει ἢ σύντροφός του καί τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἐπίσης γιὰ πρώτη φορά σέ ἐπιγραφή τῆς Μακεδονίας, εἶναι ὅμως γνωστό ἀπὸ τὸ ὄνομαστικό ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ λ.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Ἀπολλωνίας καί τῆς Λαοδικείας Κατακεκαυμένης στή Φρυγία⁴¹. Ὅπως τὸ ὄνομα Βασιλική τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς ἢ τὸ ὄνομα Συγκλητική πού ἀναφέρεται σέ ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης⁴², τὸ ὄνομα Αὐγούστα ἀνήκει καί αὐτὸ στήν κατηγορία τῶν ὀνομάτων πού παράγονται ἀπὸ ἀξιώματα ἢ τίτλους.

38. Γιά παράλληλα σέ στήλες μονομάχων τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεία” 39 ἀρ. Γ3 (πίν. 6.2) καί γιὰ τὰ ταφικά μνημεία τῆς Βέροιας γενικότερα Π. Ἀδάμ - Βελένη, *ὀ. π.*, 88 - 9.

39. Τὰ τετραγωνισμένα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. ἰδιαίτερα τὸ ὄμικρον καί τὸ ὠμέγα) σέ συνδυασμὸ μέ τὰ συμπίληματα ἐπιτρέπουν τὴ χρονολόγησή της στὸν 3 ο αἰ. μ.Χ..

40. Τὸ ὄνομα ἀναφέρεται λ.χ. σέ ἐπιγραφές τοῦ Κιτίου, τῆς Δήλου, τῆς Κῶ, τῆς Πάρου καί τῆς Θῆρας βλ. *LGPNI*. Τὸ ὄνομα Μάρ(ων) προτείνει μέ ἐπιφυλάξεις ὁ G. Mihailon ὡς πατρώνυμο κάποιου Ζιπᾶ στήν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τίς Σέρρες *SEG* 30 (1980) 594 Β στ. 6.

41. Βλ. *MAMA* IV 174 (τοῦ 1 ου αἰ. μ.Χ. Ἰουλί<α> Αὐγούστα Δωροθέου) καί *MAMA* I, 121 (τοῦ 3 ου αἰ. μ.Χ., κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.: *Παρηγόριος κέ Μεννέας καί Αὐγούστα ἀνεστήσαμεν τῷ πατρὶ ἡμῶν*) ἀντίστοιχα.

42. Βλ. *SEG* 30 (1980) 644 ὅπου ἐμφανίζεται κάποια Λαρκία Συγκλητική. Γιά τὴ χρήση τοῦ ἴδιου ὀνόματος στήν περιοχή τῆς Πελαγονίας βλ. Ἡ. Κ. Σβέρκου, *Συμβολὴ στήν Ἱστορία τῆς Ἄνω Μακεδονίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Πολιτικὴ ὀργάνωση - Κοινωνία - Ἀνθρωπωνυμία)*, Διδ. Διατριβὴ Θεσσαλονίκη 2000, 143 ὅπου καί βιβλιογραφία γιὰ αὐτὴν τὴν κατηγορία ὀνομάτων.

4. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Αἰγιαλοῦ.

Ἄκερραιη μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἄρ. εὐρ. ΜΒ 903. Ὅπως καί στά προηγούμενα μνημεῖα, ἡ παράσταση τοῦ “νεκροδείπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο (μέ παραστάδες καί ἀέτωμα) πού δημιουργεῖ ὀρθογώνιο πεδίο, ἐλαφρά βαθύτερο ἀπό τό ἀρχιτεκτονικό πλαίσιο πού τό περιβάλλει. Ὁ μονομάχος παριστάνεται μετωπικά σέ στάση ὅμοια μέ αὐτήν τῶν στηλῶν ἄρ. 901 καί 902 (ἄρ. 2 καί 3). Φοράει χειριδωτό χιτῶνα καί ἱμάτιο πού καλύπτει τόν ἀριστερό ὤμο καί τό σῶμα ἀπό τή μέση καί κάτω. Τό πρόσωπο εἶναι στρογγυλό καί περιβάλλεται ἀπό κοντά μαλλιά πού ἀποδίδονται μέ ἐγχαράξεις, ἀφήνουν δέ ἀκάλυπτα τά πεταχτά αὐτιά. Ἡ κλίνη ἔχει λεπτό στρῶμα καί τορνευτά πόδια ⁴³, ἐνῶ τό μαξιλάρι πάνω στό ὄποιο στηρίζεται τό δεξιό χέρι τῆς μορφῆς τονίζεται μέ κόκκινο χρῶμα. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα, ἐνῶ στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης ἀπεικονίζονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπαναχένιο. Ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παράστασης εἰκονίζεται κλαδί φοινικιάς στό ὄποιο διακρίνονται ἴχνη κόκκινου χρώματος. Ἡ ὄλη σύνθεση περιβάλλεται ἀπό ὀρθογώνιο πλαίσιο, τό ὄποιο ὀριοθετεῖ τόν χώρο. Πάνω ἀπό τήν ὀριζόντια γραμμή τοῦ πλαισίου ὑπάρχουν, ὅπως συμβαίνει καί σέ ἄλλες στήλες μονομάχων, στεφάνια νίκης (4) ⁴⁴. Διαστάσεις μνημεῖου: ὕψος 0, 69 μ., πλάτος 0, 39 μ. καί πάχος 0, 06 μ. Ὑψος γραμμῶν 0, 02 - 0, 025 μ.· διάστιχα 0, 005 - 0, 015 μ. Εἰκ. ἄρ. 4.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁴⁵

*Πρόκλα Ἐγιαλῶ τῷ κέ Ἡρώδῃ
ἐκκ τῶν ἑαυτοῦ μνίας χάριν.
Χερε παροδίτα ∂*

Συμπιλήματα : στ. 1 ΗΡ· στ. 2 ΝΕ, ΜΝ

Τά ὀνόματα Αἰγιαλός καί Ἡρώδης, ὅσο γνωρίζουμε, ἀπαντοῦν ἐδῶ γιά

43. Γιά ἀνάλογα παραδείγματα ἀπό τή Βέροια βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, ὀ.π., 87.

44. Βλ. λ.χ. τίς στήλες ΕΚΜΙ 376, 377, 385 μέ τούς ἀντίστοιχους πίνακες εἰκόνων.

45. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τά ἄλφα, τό ἔψιλον καί τό ὠμέγα) ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς στήλης ΕΚΜΙ 356 (τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

πρῶτη φορά ὡς ὀνόματα μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστά ὡς ὀνόματα ἄλλων προσώπων ⁴⁶. Στὶς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας μαρτυρεῖται τὸ ὄνομα Πρόκλα πού φέρει ἢ σύντροφος τοῦ νεκροῦ ⁴⁷. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ (αὐτοῦ)* εἶναι γνωστή ἀπὸ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀλλὰ καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ δηλώνει ὅτι τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἀνάθεση τῆς στήλης καλύφθηκαν ἀπὸ τὸν νεκρό ⁴⁸.

5. Τὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ⁴⁹ τοῦ Ἀντιοχιανοῦ.

Μαρμαρίνη ὀρθογώνια πλάκα μὲ μικρές ἀποκρούσεις πού φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας μὲ ἀρ. εὐρ. Μ.Β. 904. Ὁ μονομάχος εἰκονίζεται σὲ σκηνή “νεκροδείπνου” μετωπικά ἡμιανακεκλιμένος σὲ κλίνη. Στηρίζεται στὸ ἀριστερὸ του χέρι μὲ τὸ ὁποῖο κρατᾷ ἐπίμηκες ἀντικείμενο (κύλινδρος ;). Τὸ δεξιὸ χέρι του ἀκουμπάει στὸ ἀνασηκωμένο δεξιὸ του γόνατο. Ὁ κορμὸς εἶναι γυμνός, τὸ δὲ ἱμάτιο ἀναδιπλώνεται στὴ μέση καὶ καλύπτει τὴν ἡβική χώρα καὶ τὰ πόδια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς κόμης καὶ τῆς γενειάδας μὲ παράλληλες ἐγγάρακτες γραμμές πού θυμίζουν ἀντίστοιχες ἀποδόσεις τῆς περιόδου τῶν στρατιωτικῶν αὐτοκρατόρων (235 - 284 μ.Χ.). Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι ἀκόμη τὸ ἔντονο τόξο φρυδιῶν, τὰ ἀμυγδαλωτὰ μάτια μὲ ἐγγάρακτη ἴριδα καὶ τὰ προτεταμένα ζυγωματικά. Τὰ κοντὰ μαλλιά ἀφήνουν ἀκάλυπτα τὰ αὐτιά καὶ ὁ ὄγκος τους περιγράφεται μὲ μικρές ἐγχαράξεις. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν κλίνη ἀπεικονίζεται τριποδικὴ τράπεζα καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὴν στὸ δεξιὸ ἄκρο τῆς παράστασης τὰ ὄπλα τοῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ὀμφαλωτὴ ἀσπίδα καὶ κράνος μὲ

46. Τὸ ὄνομα Αἰγιαλὸς ἄγνωστο στὴ Μακεδονία παραδίδεται λ.χ. σὲ ἐπιγραφές τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN I*)· τῶν Πουτεόλων, τῆς Ἡράκλειας καὶ τῆς Πομπηΐας (βλ. *LGPN III A*· σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τίς ἐπιγραφές τῶν πόλεων αὐτῶν οἱ φορεῖς τοῦ ὀνόματος εἶναι δούλοι ἢ ἀπελευθεροί). Ἀντίθετα τὸ ὄνομα Ἡρώδης μαρτυρεῖται σὲ ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. *IG X 2. 1, 929, 1002, 1004* (Θεσσαλονίκη) καὶ *EAM 122* (Ἐορδαία).

47. Βλ. *EKMI* (Indices).

48. Γιὰ τὴν ἔκφραση αὐτὴ βλ. *EKMI 101, 217, 245* καὶ *IG X 2. 1, 381* καὶ *391* (Θεσσαλονίκη).

49. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιτύμβιου ἀναγλύφου πού ἦταν ἐντοιχισμένο (σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν ἐλεύθερη ἐπιτύμβια στήλη μὲ ἢ χωρὶς βάση) βλ. λ.χ. Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου-Τιβεριίου - Ἐμ. Βουτυρᾶ, *Κατάλογος ὀ. π.*, 151 ἀρ. 123 (συντάκτης λήμματος Ἐμ. Βουτυρᾶς). Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ προκειμένου γιὰ τὴ σχολιαζόμενη ἐδῶ πλάκα ὀδηγεῖ ὁ πρόχειρος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι δουλεμένοι οἱ κρόταφοι, ἀλλὰ καὶ ἡ πάνω καὶ κάτω ἀπόληξή της.

ἐπανχένιο καί προσκόπιο ⁵⁰. Στό ἀριστερό τμήμα τοῦ πεδίου ἀποδίδονται μέ χάραξη δύο κλαδιά φοίνικα καί τέσσερα στεφάνια νίκης. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,42 μ., πλάτος 0,39 μ. καί πάχος 0,06 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,01 μ. · διάσταχα 0,005 μ. Εἰκ. ἀρ. 5.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁵¹

*Αἰγιαλός Ἀντιο-
χιανῶ τῶ καὶ Κλα-
υδιανῶ ἐκ τῶν ἐκεί-
4 νου ἐκείνω μνείας
χάριν*

Ἀπό τὰ ὀνόματα τοῦ νεκροῦ μονομάχου γνωστό μεταξύ τῶν δμοτέχνων του εἶναι μόνο τό πρῶτο, ἐνῶ τό δεύτερο Κλαυδιανός, μαρτυρεῖται γιά πρώτη φορά ⁵². Λόγω τῆς σπανιότητος τοῦ ὀνόματος Αἰγιαλός, τῆς χρονολόγησις τῆς ἐπιγραφῆς καί τοῦ γεγονότος ὅτι τή μέριμνα γιά τήν ἀνέγερση τῶν ταφικῶν μνημείων τους εἶχαν ὄχι μόνο οἱ γυναῖκες ἀλλά καί συνάδελφοί τους δέν ἀποκλείεται ὁ Αἰγιαλός νά εἶναι τό ἴδιο μέ τό ἀναφερόμενο στήν προηγούμενη ἐπιγραφή πρόσωπο ἢ ὁ ἓνας ἀπό τούς δύο νά πῆρε τό ὄνομα τοῦ ἄλλου, ἐπειδή ἐπρόκειτο γιά μονομάχο πού εἶχε μεγάλη φήμη ⁵³.

Ἡ (γιά πρώτη φορά μαρτυρούμενη στή Βέροια) ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκίνου ἐκείνω* (βλ. καί ἐπόμενη ἐπιγραφή) εἶναι μία ἀπό τίς ἐκφράσεις μέ τίς ὁποῖες δηλώνεται ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ χρήματα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. οἱ συνηθέστερες καί ἀπλούστερες *ἐκ τῶν ἐκείνου* ἢ *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ* πού συναντήσαμε στίς προηγούμενες στήλες.

6. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἑρμῆ.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια ἐπιτύμβια στήλη ἑλλιπῆς στό ἄνω τμήμα τῆς πού

50. Γιά τό προσκόπιο στά κράνη τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 70.

51. Ἡ ἀφρόντιστη γραφή, χαρακτηριστικά γράμματα (βλ. τὰ μνηοειδή ἔψιλον καί σῆγμα καθώς ἐπίσης καί τό ὰμέγα) καί ἡ γενική εἰκόνα τῆς γραφῆς παραπέμπουν στόν 3ο μ.Χ. Βλ. ἐπίσης (παραπάνω στό λῆμμα) γιά τόν τρόπο πού ἀποδίδεται ἡ κόμη καί ἡ γενειάδα του.

52. Γιά τό ὄνομα Ἀντιοχιανός ὡς ὄνομα μονομάχου βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 298 σημ. 5.

53. Γιά αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἐπαγγελματικά ὀνόματα τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 297.

φυλάσσεται στο Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. MB 917. Στο κάτω τμήμα τῆς στήλης ὑπάρχει συμφυρές ἔμβολο (ἐπεξεργασμένο μέ βελόνι) γιά τή στήριξή τῆς σέ βάση. Ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” πού φέρει ἡ στήλη ἀναπτύσσεται μέσα σέ πολύ ρηχό πεδίο. Ὁ νεκρός ἀπεικονίζεται μετωπικά, ἡμιανακεκλιμένος σέ κλίνη μέ παχύ στρῶμα. Φέρει ἱμάτιο πού περνάει πάνω ἀπό τόν ἀριστερό ὤμο, περιβάλλει τόν ἀριστερό πῆχυ καί ἀφήνει γυμνό τόν κορμό. Τό δεξιό χέρι του ἀκουμπάει στό ἀντίστοιχο ἀνασηκωμένο γόνατο· τό ἀριστερό λυγισμένο κρατάει σφαιρικό ἀντικείμενο. Τό κεφάλι του δέν σώζεται. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζεται ἡ τυπική τριποδική τράπεζα μέ καρπούς καί δίπλα τῆς σκυλάκι πού ἔχει ἀποδοθεῖ μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο, θέμα ἀγαπημένο στίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων περιοχῶν⁵⁴. Στο δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης πίσω ἀπό τήν κλίνη βρῖσκονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπαυχένιο καί προσκόπιο. Στο ἀριστερό ἄκρο ἔχει ἀποδοθεῖ γυναικεία μορφή, μέ ποδήρη χιτῶνα καί ἱμάτιο, πού κάθεται πάνω στό στρῶμα τῆς κλίνης καί ἀκουμπάει τά πόδια τῆς σέ ὑποπόδιο. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη καί τή γυναικεία μορφή κυλινδρικό ἀντικείμενο μέ βάση (βωμός;). Διαστάσεις μνημείου : μέγιστο σωζόμενο ὕψος 0, 71 μ., πλάτος 0, 52 μ. καί πάχος 0, 05 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 015 - 0, 03 μ.· διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 6.

3ος αἰ. μ.Χ.⁵⁵

α) Δοῦλος

β) Οὐαλερία Ἐρμητι μορ-
μῖλδωνι ἰδίῳ ἀνδρὶ πάλω πρ-
ώτῳ ἐκ τῶν ἐκίνου ἐκείνῳ

4 μνήμης χάριν. Χαῖρε πα-
ροδίτα

Πρόκειται γιά τήν επιτύμβια στήλη πού ἔστησε κάποια Οὐαλερία στό μνημα τοῦ συζύγου τῆς Ἐρμῆ⁵⁶. Ὅτι ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε μονομάχος προκύπτει ὄχι μόνο ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση τῆς στήλης ἀλλά καί ἀπό τό ἐπαγγελματικό

54. Γιά τίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεία” Α 1 (πίν. 4. 1), Γ 2 (πίν. 6. 1) καί Γ 7 (πίν. 6.4)· γιά τίς μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί 48 - 49.

55. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς προηγούμενης.

56. Τό ὄνομα Ἐρμῆς εἶναι σύννηθες μεταξύ τῶν μονομάχων τῆς Ἀνατολῆς βλ. L. Robert, *Hellenica V* (1948) 79· σύννηθες εἶναι ἐπίσης στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας τό ὄνομα Οὐαλερία τῆς συζύγου του, βλ. *EKMI* (Indices).

μορμίλων = μορμίλων⁵⁷, τό ὁποῖο μᾶς πληροφορεῖ συγκεκριμένα ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἀνῆκε στήν κατηγορία τῶν *mirmillones/ mirmillones*, πού μάχονταν κυρίως μέ ρητταίρους, προβοκάτορες καί Θράκες, ἔπαιρναν δέ τό ὄνομά τους ἀπό τή μουρμούρα (μορμύρος, μορμύλος) ἡ ὁποία ἀπεικονίζοταν στό κράνος τους⁵⁸. Ἡ κατηγορία στήν ὁποία ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι δηλώνεται σπάνια στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας, τουλάχιστον μέ τά μέχρι στιγμῆς δεδομένα. Ἔως σήμερα ἐπιγραφικά τεκμηριωμένη ἦταν μόνο ἡ περίπτωση τοῦ ρητταρίου Φλαμμεάτη⁵⁹, ἐνῶ οἱ ταυτίσεις ὄλων τῶν ἄλλων γίνονται μέ βάση τά ὄπλα καί τήν ἐξάρτηση πού φέρουν στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν τους⁶⁰. Ἡ γνωστή ἀπό ἐπιγραφές μονομάχων τῆς ἐλληνόφωνης Ἀνατολῆς (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Μακεδονίας) ἔκφραση *πρώτος πάλος* τονίζει τή θέση τοῦ νεκροῦ μεταξύ τῶν ὁμοτέχνων του, ὅτι δηλ. ἦταν μυρμίλων πρώτης τάξης⁶¹. Ἄξιο προσοχῆς στή νέα στήλη εἶναι τό γεγονός ὅτι στό κάτω τμήμα τοῦ ἀναγλύφου καί μπροστά ἀπό τό σκυλάκι ἔχει χαραχθεῖ μέ μικρότερα γράμματα ἡ λέξη *δοῦλος*. Κάτι παρόμοιο δέν μᾶς εἶναι γνωστό ἀπό κάποιο ἀνάλογο μονομαχικό μνημεῖο ὄχι μό-

57. Στίς ἐλληνικές ἐπιγραφές παραδίδονται οἱ τύποι *μυρμίλων, μυρμύλων, μο(υ)ρμίλων, μερμίλων* (καθώς ἐπίσης οἱ συντομογραφίες *μυρ* καί *μορ*), βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 65. Ἡ γραφή μορμίλων παραδίδεται γιά πρώτη φορά. Ἄν δέν πρόκειται γιά σφάλμα τοῦ χαρακτή, ἴσως ἔχουμε νά κάνουμε μέ φωνητική ἐξέλιξη, παραδείγματα τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ὁμως μόνο σέ νεολληνικά ἰδιώματα (Ρόδου, Καρπάθου) βλ. Α. Tsorpanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Athènes 1940 156 (τόν καθ. Χ. Τζιτζιλῆ, εὐχαριστοῦμε γιά τήν πληροφορία). - Τό ἐνδεχόμενο ὁ εἰκονιζόμενος στό ἀνάγλυφο τῆς ἐπιγραφῆς *EKMI 381* μονομάχος νά εἶναι *μυρμίλων* συζητᾶ ἡ Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα" 36, καταλήγει ὁμως στό συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιά ἓνα κοντραρτηλάριο.

58. Βλ. L. Robert, *Hellenica III* (1946) 136.

59. Βλ. *EKMI 388* (2ος-3ος αἰ. μ.Χ.) στ. 1-2 *Φλαμμεάτης ὁ τὸ πρὶν Ζώσιμος, πρώτος πάλος ρητταρίων*. Σέ μὴ ἐνεργοῦς μονομάχους (*συμμαρούδης, σεκουνδαρούδης*) τῶν ὁποίων οἱ ἀρμοδιότητες ἀφοροῦσαν στή διαιτησία κατὰ τή διάρκεια τῶν ἀγῶνων ἀναφέρεται ἡ ἐπίσης ἐπιτύμβια ἐπιγραφή *EKMI 383* (δεύτερο τέταρτο τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ.) πού ἔστησε ὁ σύλλογος πρὸς τιμὴ τοῦ νεκροῦ *συμμαρούδη* τοῦ Ποπλίου.

60. Συγκεκριμένα, εἰκονογραφικά τεκμηριώνεται ἡ παρουσία βαριά (εἰδικότερα Θρακῶν καί ἴσως *σεκουτόρων*) καί ἐλαφρά ὀπλισμένων (εἰδικότερα ρητταρίων) γιά τίς διάφορες κατηγορίες μονομάχων τῆς Βέροιας μέ βάση τήν εἰκονογραφία τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα" 42 κέξ.

61. Γιά τήν ἔκφραση στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας βλ. τήν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή τοῦ ρητταρίου Φλαμμεάτη *EKMI 388*. Γιά τή σημασία τῆς ἔκφρασης βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 28-31. Τελευταῖα ἡ C. Roueché, *δ. π.*, 65 μέ βάση νεότερα ἐπιγραφικά παραδείγματα πού βρέθηκαν στήν Ἀφροδισιάδα ὅπου δίπλα στή λέξη *πάλος* παραδίδονται μεγαλύτεροι τοῦ συνήθους ἀριθμοὶ (π.χ. *πάλου η'*) ὑποθέτει ὅτι τουλάχιστον στήν πόλη

νο της Βέροιας, αλλά και τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας ὅπου διεξάγονταν παρόμοιοι ἀγῶνες. Ἡ θέση τῆς λέξης προκαλεῖ τὴν ὑπόνοια ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ συμπαθοῦς τετραπόδου πού γράφτηκε μᾶλλον κατ' ἀπαίτηση τοῦ νεκροῦ λόγω τῆς ἰδιαίτερης ἀγάπης του πρὸς αὐτό⁶². Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὄνομα Δοῦλος δέν παραδίδεται μεταξύ τοῦ πλήθους τῶν ὀνομάτων σκύλων πού μᾶς εἶναι γνωστά ἀπὸ γραμματειακές καὶ ἐπιγραφικές πηγές τῆς ἀρχαιότητος⁶³, ὀρισμένες παρατηρήσεις καθιστοῦν τὴν ὑπόθεση αὐτὴ βάσιμη⁶⁴. Γνωστὴ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἢ συνήθεια νὰ ἀναγράφονται σὲ ἐπιτύμβιες στήλες ἀθλητῶν ὅπου ἀναπαριστῶνται καὶ οἱ σκύλοι τους τὰ ὀνόματα τῶν προσφιλῶν τους ζώων, ὅπως συμβαίνει λ.χ. σὲ ἐπιτύμβια στήλη (ἐποχῆς Σεβήρων) ἀπὸ τὴν Κυρῆνη

αὐτὴ ἡ λέξη (πού ἀρχικά χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἱεραρχία) δηλώνει τὴν ὀργάνωση σὲ ὀμάδες μονομάχων τοῦ ἴδιου ὄπλου.

62. Ὅτι διάφορα πρόσωπα ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀπεικονίζονται στὰ ἐπιτύμβια μνημεία τους ἀγαπημένα ζῶα, κυρίως σκυλιὰ, προκύπτει λ.χ. ἀπὸ χωρίο τοῦ *Σατυρικοῦ* τοῦ Πετρωνίου ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Τριμαλχίων νὰ λέει (71, 6) *valde te rogo ut secundum pedes statuae meae catellam pingas*.

63. Οἱ πληρέστεροι κατάλογοι ὀνομάτων σκύλων πού γνωρίζουμε περιλαμβάνονται στὰ ἐμπεριστατωμένα ἄρθρα τῶν J. Mentz, *Die klassischen Hundenamen*, *Philologus* 88 (1933) 104 - 125, 184 - 202 καὶ 415 - 442 πού ἀφορᾶ στὴν κλασσικὴ καὶ ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ (γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ σκυλιῶν στὸν περίφημο μελανόμορφο κρατῆρα τοῦ Françoise - περίπου 570 π.Χ. - βλ. τελευταῖα τὸ ὑπόμνημα τοῦ R. Wachter, "The Inscriptions on the Françoise Vase", *MusHelv* 48, 1991, 86 κέξ.) καὶ J. M. C. Toynbee, "Beasts and their Names in the Roman Empire", *PBSR* 16 (1948) 24 - 37 (πρβλ. τοῦ ἴδιου, *Animals in Roman Life and Art*, London 1973, 102 - 124) πού πραγματεύεται τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ. Γιὰ νεότερα ἐπιγραφικά εὐρήματα βλ. τὴ σαρκοφάγο ἀπὸ τὴν Τερμησό (ΝΔ Πισιδία, Μ. Ἀσία) Β. Iplikcioğlu, "Epigraphischen Forschungen im antiken Termessos und seinem Territorium", G. Dobesch - G. Rehrenbück (ἐκδ.) *Die epigraphische und altertümliche Erforschung Kleinasiens. 100 Jahre kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien 1993 (*TAM* Ergänzungsband 14) 261 - 2 ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Στέφανος πού φέρει ὁ σκύλος γιὰ τὸν ὅποιο κατασκευάσθηκε ἡ σαρκοφάγος, καὶ τὶς ἐπιγραφές μωσαικῶν τῆς βόρειας Συρίας (5 - 6 ου αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς ὀνόματα σκύλων: Λέων, Π[έλ]σοψ, Δράκων, Ἰέραξ καὶ Ἐρως, βλ. J. Balty, "Léon, Hiérax, Pélops et les autres : noms de chiens sur les mosaïques tardives d' Orient" στὸν τιμητικὸ τόμο M.-O. Jentel - G. Deschênes - Wagner (ἐκδ.), *Tranquillitas. Mélanges en l' honneur de Tran tam Tinh*, Québec 1994 31 - 8, πρβλ. *SEG* 44 (1994) 1305.

64. Μία ἄλλη ἐκδοχὴ θὰ ἦταν τὸ ὄνομα νὰ προσδιορίζει τὸ νομικὸ καθεστῶς τοῦ Ἑρμῆ, ἐφόσον τοῦτο ἀναφέρεται ἐνίοτε σὲ μονομαχικὰ μνημεία πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας (βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 282) μὲ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὴν ἐπιτύμβια ἀνάγλυφη στήλη *IGR* IV, 1370 = Robert, *Les Gladiateurs*, 136 ἀπὸ τὴν πόλη Σαίττα τῆς Λυδίας στὸ κάτω μέρος τῆς ὁποίας διαβάζουμε: *Ματέρνος δοῦλος* [πᾶ]λο(ς) α' [ν(ικῶν)];. Στὴν περιπτῶση αὐτὴ ὥστόσο θὰ περιμέναμε ἡ λέξη δοῦλος νὰ ἀναγράφεται πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. συμβαίνει μὲ τὴν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή.

δπου εικονίζεται κάποιος Έφεσιος πυγμάχος ὀνόματι [Ἄντ]ωνινιανὸς ὁ καὶ Μῶρος μαζί με τὴ σκύλα του (;) ποὺ φέρει τὸ ὄνομα Παρηγορὶς⁶⁵. Προκειμένου γιὰ μονομάχους διαθέτουμε δύο σχετικὰ παραδείγματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Πέργαμο καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα : τὸ πρῶτο εἶναι ἕνας ταφικὸς βωμὸς στὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποῦ ἀπεικονίζεται σκύλος μετὰ τὸ ὄνομα Μούρδων (τὸ ὄνομα εἶναι γραμμμένο μετὰ μικρότερα γράμματα, ὅπως στὴ νέα ἐπιγραφή τῆς Βέροιας)⁶⁶, ἐνῶ τὸ δεύτερο μία μαρμάρινη βάση ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα (τοῦ 2 ου αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἐπίσης στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκονίζεται σκύλος καὶ ἀναγράφεται μετὰ μικρότερα γράμματα τὸ ὄνομά του Ἐπιόδης⁶⁷. Ἀπὸ ὀνοματολογικὴ ἄποψη τὴν ὑποψία ὅτι τὸ ὄνομα Δοῦλος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ὄνομα σκύλου ἐνισχύει ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὄνομα αὐτὸ, ἂν καὶ σπάνια, παραδίδεται ὡς ἀνθρωπωνύμιο σὲ ἐπιγραφές τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς⁶⁸. Ἐνισχυτικὸ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς εἶναι ἀκόμη τὸ ὅ, τι μεταξὺ τῶν ὀνομάτων ζῶων τῆς ἴδιας ἐποχῆς ὑπάρχει κατηγορία γνωστὴ ἀπὸ λατινικὲς πηγές ποὺ περιλαμβάνει ἀπαξιωτικὰ ὀνόματα, ὅπως Parasitus, Lues (λοιμὸς), Leno (προαγωγὸς) καὶ Latro (ληστής) τὰ ὅποια δίνονταν στὰ ζῶα μᾶλλον μετὰ περιπαικτικὴ διάθεση⁶⁹, ὅπως δηλ. εἶναι πιθανὸ ὅτι ἐπραξε καὶ ὁ μονομάχος Ἐρμῆς. Ἀπὸ πρακτικὴ ἄποψη τέλος τὸ ὄνομα Δοῦλος προσφέρεται ὡς ὄνομα σκύλου, ἐφόσον ἀνταποκρίνεται στὶς προϋποθέσεις ποὺ ἔθεταν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν ὀνομάτων τους, νὰ εἶναι δηλ. δισύλλαβα καὶ εὐκολοπρόφερα⁷⁰. Στὴν ἐπιγραφή ἄξια προσοχῆς εἶναι ἐπίσης δύο γραμματικὰ φαινόμενα καὶ συγκεκριμένα ὁ γνωστός καὶ ἀπὸ

65. Βλ. D. Robinson, *ὁ. π.*, 176 / 7 ἀρ. 45 (πρβλ. *SEG* 20, 1964, 752 καὶ *SEG* 40, 1990, 1599) καὶ τελευταῖα F. Chamoux, "Une stèle funéraire de Cyrène", *BSAF* 1988 [1990] 113 - 120 ἰδιαίτερα σ. 116 κέξ.

66. Robert, *Les Gladiateurs*, 260 πρβλ. σ. 48 (ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ διαθέτουμε μόνο ἕνα σκίτσο τὸ ὁποῖο δημοσιεύεται στὸ *IvPergamon* [AvP VIII 2], ἀρ. 577).

67. *IvAlexandriaTroas* (IK, 53) 104 μετὰ φωτογραφία .

68. Τὸ ὄνομα φέρει λ.χ. στὴ σαρκοφάγο τῆς Τερμησοῦ Β. Iplikcioglu - G. Celgin - A. Vedat - Celgin, *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium*. Wien 1991 (*Österr. Akademie der Wissenschaften Phil.-histor. Klasse SB Bd. 575*) 21 ἀρ. 8 = *SEG* 41, 1991, 1269 (3 ος αἰ. μ.Χ., κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.) κάποιος Αὐρήλιος Δοῦλος ὁ καὶ Παραμοίθιος, ἐνῶ Δοῦλος ὀνομάζεται ὁ ἀδελφὸς κάποιου Αὐρηλίου Ἐρμαίου ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή *SEG* 28 (1978) 1236 ἀπὸ τὸ Τυραῖον τῆς Λυκίας (κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.).

69. Τὰ ὀνόματα θησαυρίζονται ἀπὸ τὸν J. M. C. Toynbee, *ὁ. π.*, 28 χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀναφέρεται ἐκεῖ οὔτε ποιά ζῶα ἀφοροῦν οὔτε σὲ ποιές πηγές παραδίδονται.

70. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές ὀρίζονται λ.χ. ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα στὸν *Κυνηγητικὸ* ὅπου προτείνεται (VII, 5) *τὰ δὲ ὀνόματα αὐταῖς* (δηλ. στὰ σκυλιά) *τίθεσθαι βραχέα ἵνα εὐανά-*

ἄλλες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀναδιπλασιασμός τοῦ κάππα τῆς πρόθεσης ἐκ⁷¹ καὶ ἡ δοτική Ἑρμῆτι τοῦ ὀνόματος τοῦ μονομάχου. Ὁ τύπος αὐτός, ἂν καὶ ἀμάρτυρος ἀπὸ ἄλλου στή Μακεδονία, ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη παράδειγμα σχηματισμοῦ νέας κατάληξης (κυρίων ὀνομάτων) με ὀδοντικό χαρακτήρα κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχή καὶ εἶναι ἀνάλογος λ.χ. τοῦ τύπου Ἑρακλῆδι πού παραδίδεται σέ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ 2 ου - 3 ου αἰ. μ.Χ. ἀπὸ τὴν Ὁρεινή τῆς Ὀδομαντικῆς⁷².

***

Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα πού παρουσιάσθηκαν παραπάνω, ἂν καὶ λόγῳ τῆς φύσης τους προσφέρουν περιορισμένες πληροφορίες, ἐντούτοις ἐμπλουτίζουν τίς γνώσεις μας με νέα στοιχεία γι' αὐτὴ τὴ μεγάλη κατηγορία ἐπαγγελματιῶν. Ἐτσι ὅσον ἀφορᾷ τίς διάφορες κατηγορίες στίς ὁποῖες ἀγωνίζονταν βεβαιώνεται ἡ παρουσία στή Βέροια μυρμιλλῶνων (στήλη ἀρ. 6), ἐνῶ τά εἰκονογραφικά στοιχεία ἐπιτρέπουν τὴν ταύτιση ἑνός ἀκόμη ρητταρίου (στήλη ἀρ. 2). Ἀσαφῆς εἶναι ἡ κατηγορία στήν ὁποία ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι τῶν ὑπόλοιπων μνημείων (ἀρ. 1, 3, 4 καὶ 5), ἀλλὰ ἡ ἐξάρτησή τους, ὅπως αὐτὴ ἀπεικονίζεται στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις, δηλ. ὁ βαρὺς ὄπλισμός τους (ἀσπίδα), ἡ περικνημίδα στό ἀριστερό πόδι καὶ τό μικρὸ κράνος χωρὶς λοφίον, θά μπορούσαν νά στηρίξουν τὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ σεκούτορες⁷³. Ἀξιοσημείωτη σέ ὅ, τι ἀφορᾷ τὸν ἀμυντικὸ ὄπλισμό τους εἶναι ἐπίσης ἡ γιὰ πρώτη φορὰ εἰκονογραφικὴ τεκμηρίωση στή Βέροια προστατευτικοῦ προστηθίου στό ἀνάγλυφο τῆς στήλης ὑπ. ἀρ. 1. Ὁ τομέας στόν ὁποῖο τά νέα μνημεῖα προσφέρουν τίς περισσότερες πληροφορίες, ὅπως συνήθως συμβαίνει με ἀνάλογα μνημεῖα, εἶναι ὁ ὄνομα-

---

κλητα ἢ καὶ τὸν Columella, *De Agricultura* VII 12: nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisque vocatus exaudiat; nec tamen brevioribus quam quae duabus syllabis enuntientur, sicuti graecum est σκύλαξ, latinum ferox· πρβλ. τὰ σχόλια τοῦ J. Mentz, ὁ. π., 427 - 433.

71. Βλ. *EKMI* 376 καὶ 381 (βλ. ἐπίσης παραπάνω στήλη ὑπ. ἀρ. 4)· τὸ ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ σέ ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. τὴν ἐπιγραφή *IG X 2. 1, 820* τῆς Θεσσαλονίκης καὶ *IG X 2. 2, 46* τῆς Νίκαιας στή Λυγκηστίδα.

72. *SEG* 30, 1980, 593. Στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας συνηθέστεροι εἶναι πάντως οἱ νέοι σχηματισμοὶ με ἔνρινο χαρακτήρα, βλ. τὸν τύπο Ἑρμῆτι (δοτικὴ τοῦ ὀνόματος Ἑρμῆς) πού μαρτυρεῖται λ.χ. στήν ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης *IG X 2. 1, 694*. Γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ στή Μακεδονία βλ. Ἄν. Παναγιώτου, “Ἐξέλιξη τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ρήματος τῆς ἑλληνικῆς κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ, ρωμαϊκὴ καὶ πρωίμη βυζαντινὴ περίοδο. Τά ἐπιγραφικὰ δεδομένα τῆς Μακεδονίας”, στὰ Πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου “Μελέτες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα” (18 - 20 Ἀπριλίου 1991), Θεσσαλονίκη 1992, 22.

73. Βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 68 κέξ.

τολογικός. Ἐάν ἐξαιρέσει κανείς τό σύννηθες ὄνομα Ἑρμῆς καί τό ἤδη γνωστό Ἄντιοχιανός, τά ὀνόματα Ἄρχιμήδης, Μάρων, Αἰγιαλός καί Κλαυδιανός παραδίδονται γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων ὄχι μόνο τῆς Βέροιας, ἀλλά καί γενικά. Τό ὄνομα Ποδῆνεμος, γνωστό ἐν μέρει ἀπό ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας, ἐπιβεβαιώνει παλαιότερες παρατηρήσεις γιά τά ἐπαγγελματικά τῶν ρητιαρίων πού προβάλλουν φυσικά τους προσόντα, ιδιαίτερα τήν ταχύτητα καί τήν εὐκίνησια. Ἀμάρτυρα ἀνάμεσα στίς συντρόφους τῶν μονομάχων εἶναι τά ὀνόματα Βασιλική καί Αὐγούστα.

Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις τά λιτά κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιτρέπουν νά διεισδύσουμε στόν ἐσωτερικό κόσμο τῶν ἀντιλήψεων καί τῶν συναισθημάτων τῶν μονομάχων. Πρόκειται ἀφενός γιά τή στήλη τοῦ Ἄρχιμήδη πού δείχνει τίς ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις του καί ἀφετέρου γιά τή στήλη τοῦ Ἑρμῆ πού ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν ὄχι μόνο τά φιλοζωϊκά του συναισθήματα ἀλλά καί ἡ αἴσθηση τοῦ χιουῦμορ πού διέθετε, ἄν κρίνουμε ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀποκαλοῦσε τό σκύλο του Δοῦλο. Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα, ιδιαίτερα τά πέντα πρῶτα ἀπό αὐτά, θέτουν τέλος τό πρόβλημα τοῦ τόπου ὅπου θάβονταν οἱ μονομάχοι τῆς Βέροιας, ἐφόσον ὄλα τους βρέθηκαν στό ἴδιο οἰκόπεδο καί δέν εἶναι σύγχρονα. Τό γεγονός ὁδηγεῖ βέβαια ἀπό μόνο του στήν ὑπόθεση ὅτι ἡ συγκεκριμένη περιοχή τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς πόλης ἐνδέχεται νά χρησιμοποιοῦνταν γιά τόν ἐνταφιασμό τους. Παραδείγματα μονομάχων πού θάβονταν μαζί εἶναι γνωστά ἀπό διάφορες περιοχές τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τή Σάλωνα (στή Δαλματία)⁷⁴, τή πόλη Nemausus (σημ. Nîmes)⁷⁵ καί τήν Πάτρα⁷⁶, ὅπου ἔχουν βρεθεῖ μονομαχικά μνημεῖα (κυρίως ἐπιτύμβιες στήλες) στόν ἴδιο χῶρο, στίς δύο πρῶτες περιπτώσεις κοντά στό ἀμφιθέατρο τῶν πόλεων. Οἱ λόγοι πού ὁδηγοῦσαν σέ αὐτήν τήν ἐπιλογή δέν δηλώνονται ποτέ, δέν ἀποκλείεται ὁμως οἱ ὀμάδες (familiae) ἢ οἱ σύλλογοι (collegia) τῶν μονομάχων νά ἐπιδίωκαν νά ἐξασφαλίζουν τέτοιους χώρους ὄχι μόνον ἐξαιτίας τοῦ πνεύματος φιλίας καί ἀλληλεγγύης πού ἦταν φυσικό νά ἀναπτύσσεται μεταξύ τῶν μελῶν τους ἀλλά καί λόγω τῶν ἐνδεχόμενων ἀντιδράσεων

74. Βλ. N. Cambi, "Salona und seine Nekropolen" στόν τόμο H. von Hesberg - P. Zanker, *Römische Gräberstrassen: Darstellungen, Status, Standards*, München 1987 260.

75. Βλ. A. Haon, "Les gladiateurs à Nîmes", *École antique de Nîmes. Bulletin Annuel* 4 (1960) 83 - 89.

76. Βλ. I. Papapostolou, "Monuments de gladiateurs à Patras", *BCH* 113 (1989) 387.

των τοπικῶν κοινωνιῶν οἱ ὅποῖες θά ὀφείλονταν στό στίγμα τῆς *infamia* πού ἔφεραν κατά κανόνα οἱ μονομάχοι ⁷⁷. Τέτοιες ἀντιδράσεις ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν λ.χ. ἓνα ἐπιγραφικό κείμενο (τῆς ὕστερης ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς) πού προέρχεται ἀπό τήν ἰταλική πόλη Sarsina: ἐκεῖ κάποιος Horatius Balbus κληροδοτεῖ στήν πόλη ἓνα ἀγροτεμάχιο προκειμένου νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς κοιμητήριο, μέ τόν ὄρο ὅμως νά ἀποκλείονται ἀπό αὐτό μή εὐϋπόληπτοι κάτοικοί της, ὅπως λ.χ. οἱ μισθωμένοι μονομάχοι (*auctorati*) καί οἱ αὐτόχειρες ⁷⁸. Παρόλα αὐτά καί σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τή Βέροια θά χρειάζονταν περισσότερο στοιχεῖα πού θά ἐπέτρεπαν τό ὀριστικό συμπέρασμα ὅτι οἱ μονομάχοι της θάβονταν σέ συγκεκριμένη περιοχὴ τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου ξεχωριστά ἀπό τοὺς ἄλλους κατοίκους καί αὐτό γιατί τά περισσότερα ἀπό τά ἤδη γνωστά μονομαχικά μνημεία (στήλες καί βωμοί) εἶναι ἄγνωστης προέλευσης ἢ βρέθηκαν ἐντοιχισμένα σέ ὀψιμότερα οἰκοδομήματα τῆς πόλης, κυρίως ναοὺς ⁷⁹.

Παντελής Μ. Νίγδελης

Α.Π.Θ.

Τμήμα Ἱστορίας - Ἀρχαιολογίας

Λιάνα Δ. Στεφανῆ

ΙΖ' ΕΠΚΑ

77. Γιά τήν *infamia* τῶν μονομάχων βλ. G. Ville, *La Gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien*, Rome 1981, 339 κέξ.

78. Βλ. *CIL* XI 6528 = *ILS* 7846 (*extra au[ct]orateis et quei sibi [la]queo manum attulissent et quei quaestum spurcum professi essent*), πρβλ. V. Hope, "Fighting for Identity: The funerary commemoration of Italian Gladiators" στό A. E. Cooley, *The Epigraphic Landscape of Roman Italy* (*Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement* 73), London 1999, 99 - 100 ὅπου καί ἡ σχετική μέ τά νεκροταφεῖα τῶν μονομάχων βιβλιογραφία. Τά πολυανδρεῖα ὅπου ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγώνων πού διοργάνωσαν ἐπιφανεῖς διοργανωτές (*munerarii*) γιά λόγους προβολῆς ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ περίπτωση μέ τήν ὁποία δέν σχετίζονται ἀσφαλῶς τά νέα μονομαχικά μνημεία τῆς Βέροιας.

79. Βλ. λ.χ. *EKMI* 380, 381, 387, 388. Τή διατυπωθεῖσα παραπάνω ὑπόθεση ἐνισχύουν πάντως δύο μαρμαρίνοι βωμοί μέ παράσταση "νεκροδείπνου" πού ἦταν ἐντοιχισμένοι στό τεῖχος τῆς πόλης στό οἰκόπεδο Ράδη ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ὁδῶν Ἀνεμώνης - Θεσσαλονίκης (Ο.Τ. 307), δηλ. σέ ἀρκετά κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τό οἰκόπεδο ὅπου ἐντοπίστηκαν τά νέα μονομαχικά μνημεία. Πρόκειται συγκεκριμένα γιά τοὺς βωμούς Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία" Γ 3 (= *EKM* I 385) καί Γ 7 (= *EKM* I 379). Στίς παραπάνω μαρτυρίες θά μπορούσε νά προστεθεῖ καί ὁ βωμός Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", Γ 1 (= *EKMI* 375) μέ μονομαχικό "νεκροδείπνο" πού βρίσκεται ἐντοιχισμένος στό βορειοανατολικό τεῖχος τῆς πόλης (οἰκόπεδο Γεμιστόγλου βλ. *ΑΔ* 25, 1970, Β2 Χρονικά 385), στήν περιοχὴ δηλ. πού γειτνιάζει ἄμεσα μέ τά Ο.Τ. ὅπου βρέθηκαν οἱ πέντε στήλες τῆς παρούσας μελέτης.

ZUSAMMENFASSUNG

NEUE GLADIATORENMONUMENTE AUS BEROIA

Erstveröffentlichung von sechs Grabmonumenten mit Gladiatorenreliefs, die in das Ende des 2. oder in das 3. Jhdt. n.Chr. zu datieren sind. Auf dem Relief des ersten ist ein Gladiator namens Ἀρχιμήδης “dans sa gloire” abgebildet mit dem anderweitig bekannten epikureischen Spruch οὐκ ἦμην καὶ ἐγενόμην, οὐκ εἶμι καὶ οὐ μέλει μοι (non fui, fui, non sum, non curo). Der Gladiator des zweiten, der den Berufsnamen Ποδῆνεμος trägt und früher Ἀσκληπιόδοτος hiess, wird in der Szene eines “Totenmahls” abgebildet. Der Berufsname sowie der Stiel des Dreizacks, der auf der rechten Seite dargestellt ist, deuten darauf hin, dass es sich um einen *retiarius* handelt. Totenmahlszenen werden auch auf den übrigen vier Monumenten abgebildet: Die verstorbenen Gladiatoren heissen Μάρων, Αἰγιαλός (ὁ καὶ Ἡρώδης), Ἀντιοχιανός (ὁ καὶ Κλαυδιανός), Ἐρμῆς. Das 2. 3. 4. und 6. Monument sind von den Ehefrauen der Verstorbenen (die die Namen Βασιλική, Αὐγούστα, Πρόκλα, Οὐαλερία tragen) errichtet, das fünfte von dem Kollegen des Toten (Antiochianos) namens Αἰγιαλός (vermutlich identisch mit dem im 4. Monument genannten). Besondere Beachtung verdient das sechste: Der abgebildete Gladiator (Hermes) ist, wie die Worte der Inschrift πρώτῳ πάλῳ erkennen lassen, ein *myrmillo* erster Klasse gewesen; neben dem Hund, der auf dem Relief auch abgebildet ist, ist mit kleineren Buchstaben der Name Δοῦλος eingraviert. Es scheint, dass Hermes, wie auch andere Berufsgenossen von ihm, als Tierfreund gewünscht hatte, seinen Lieblingshund mit dem Namen auf dem Grabrelief “verewigen” zu lassen, mit dem er ihn (offenbar nicht ohne Humor) zeitlebens ansprach. Ein Überblick über die Hundenamen in der Antike zeigt, dass der besagte Name zum ersten Mal bezeugt ist.

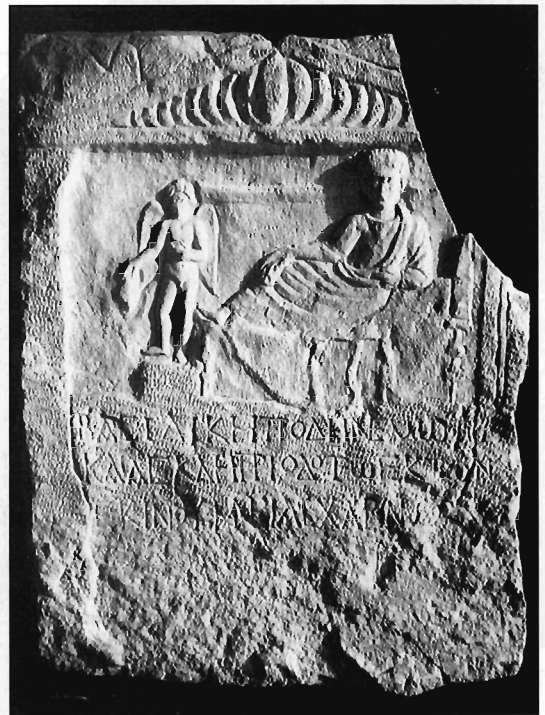
Die neuen Inschriften, die zu den neunzehn mit Inschriften ausgestatteten Gladiatorenmonumenten (Altären und Stelen) aus Beroia hinzukommen, bereichern unsere Kenntnisse vor allem in Bezug auf die Gladiatorennamen: Mit Ausnahme von Hermes und Antiochianos sind alle anderen Namen unter den Gladiatoren nicht nur in Beroia, sondern auch sonst zum ersten Mal bezeugt. Die Bewaffnung (*armatura*) der Gladiatoren wird in nur zwei Fällen angegeben oder kann erschlossen werden; in

allen übrigen Fällen ist jedoch aufgrund der Bewaffnung die Annahme zulässig, dass es sich um *secutores* handelte.

Bei den ersten fünf der neuen Gladiatorenmonumente stellt sich die Frage nach dem Ort, an dem die Gladiatoren von Beroia beigesetzt wurden, zumal alle auf dem gleichen Grundstück aufgefunden und nicht zeitgleich sind. Der bisherige, aus den schon bekannten (meistens unbestimmter Herkunft) und den neuen Monumenten bestehende Befund lässt freilich eine überzeugende Beantwortung der Frage nicht zu; dass es sich um das nordöstliche Gräberfeld der Stadt handeln kann, ist nur eine Vermutung.

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 1

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 2

Π. Μ.
Νίγδελης-Λ. Δ.
Στεφανή, Εικ. 3

Π. Μ. Νίγδελης-Α. Δ. Στεφανή, Εικ. 4

Π. Μ. Νίγδελης-Α. Δ. Στεφανή, Εικ. 5

Π. Μ. Νίγδελης-Α. Δ. Στεφανή,
Εικ. 6